

+ **Αναστάσιος (Γιαννουλάτος)**
Αρχιεπίσκοπος Τιράνων, Δυρραχίου και πάσης Αλβανίας
*ομότιμος Καθηγητής της Θεολογικής Σχολής
του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
Επίτιμο Μέλος της Ακαδημίας Αθηνών*

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΠΛΟΥΡΑΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΙΡΗΝΙΚΗ ΣΥΝΥΠΑΡΞΗ (Ορισμένες επισημάνσεις)

Η ενσυνείδητη αποδοχή του θρησκευτικού πλουραλισμού και η ειρηνική συνύπαρξη των διαφόρων κοινοτήτων μπορούν να προέλθουν από δυο αντίθετες αφετηρίες. Είτε από την αδιαφορία για τη θρησκευτική πίστη, είτε από τη συνειδητή βίωση της ουσίας της θρησκείας. Αντιστρόφως, η θρησκευτική μισαλλοδοξία ανάμεσα σε συνυπάρχουσες θρησκευτικές κοινότητες και πολιτιστικές παραδόσεις είναι δυνατόν να αναπτυχθεί: Πρώτον, από σπέρματα θρησκευτικού τύπου, π.χ. από έναν ακραίο φανατισμό. Δεύτερον, από μη θρησκευτικές ρίζες π.χ. παράγοντες πολιτικούς, εθνικιστικούς, που χρησιμοποιούν τη θρησκεία για άλλες επιδιώξεις. Όλες αυτές οι ρίζες εξακολουθούν να είναι ανθεκτικές σε πολλές περιοχές της υφελίου.

Ο ανθρώπινος εντούτοις πόθος για παγκόσμια ειρήνη παραμένει εναγώνιος. Αξίζει λοιπόν να μελετούμε προσεκτικά το πολυσύνθετο αυτό πρόβλημα για την ορθή αντιμετώπισή του. Στην αποψινή σύντομη ομιλία θα περιοριστώ να διατυπώσω ορισμένες μόνο επισημάνσεις σχετικά με το κρίσιμο αυτό θέμα.

1. Προσωπικά πιστεύω ότι η *καλλιέργεια μιας υγιούς θρησκευτικής συνειδήσεως* αποτελεί το σταθερότερο θεμέλιο της ειρηνικής συνυπάρξεως. Και όχι η θρησκευτική αδιαφορία.

Στις μονοθεϊστικές θρησκείες που επηρεάζουν τη σημερινή οικουμένη διαπιστώνονται: α) μια αναζήτηση εσωτερικής ειρήνης· β) η χαλιναγώγηση της επιθετικότητας· γ) αρχές ειρηνικής συμβιώσεως· δ) επιδίωξη ειρηνικών σχέσεων με τον Θεό· ε) παροτρύνσεις για τη διατήρηση της ειρήνης στην ανθρωπότητα. Οι χριστιανοί ιδιαίτερα προσβλέπουμε σε «Θεό Ειρήνης» και εκζητούμε συνεχώς την επέμβασή Του.

Ύψιστο και άμεσο χρέος όλων των θρησκευτικών ηγετών είναι η επίμονη και συστηματική καλλιέργεια μιας υγιούς πνευματικότητας. Μέσα

στα ιερά κείμενα υπάρχουν φωτεινές ακτίνες που συμβάλλουν στην ειρηνική συμβίωση και διευκρινίζουν τον χαρακτήρα της γνήσιας θρησκευτικότητας, στην οποία ευαρεστείται ο Θεός.

Καταρχήν επιβάλλεται να καλλιεργείται συνεχώς απ' όλους τους θρησκευτικούς φορείς μια *ειρηνική θεολογία και ανθρωπολογία*, αντλώντας από τον πλούτο των θρησκευτικών αρχών και από τις καλύτερες σελίδες των παραδόσεων μας. Ιδιαίτερα καλούμεθα να στηλιτεύσουμε κάθε μορφή βίας. Υπογραμμίζοντας το χρέος παντός ανθρώπου να σέβεται τη θρησκευτική ελευθερία των συνανθρώπων του. Τις τελευταίες δεκαετίες δεν παύω να τονίζω – με μορφή συνθημάτων - σε διάφορες ευκαιρίες ότι: Η βία εν ονόματι της θρησκείας βιάζει την ουσία της θρησκείας. Και κάθε έγκλημα στο όνομα της θρησκείας είναι έγκλημα κατά της ίδιας της θρησκείας. Κανείς δεν έχει το δικαίωμα να χρησιμοποιεί το λάδι της θρησκείας για να δυναμώνει τη φωτιά των συγκρούσεων. Η θρησκεία είναι θείο δώρο, δοσμένο για να γαληνεύει τις καρδιές, να θεραπεύει τις πληγές και να φέρνει πλησιέστερα άτομα και λαούς.

2. Η ειρήνη συνδέεται άμεσα με τη δικαιοσύνη. Ένας άδικος κόσμος δεν μπορεί να είναι ειρηνικός. Σαφής κανόνας στην Αγία Γραφή είναι: «ποιεῖν δίκαια καὶ ἀληθεύειν ἄρεστὰ παρὰ Θεῷ μᾶλλον ἢ θυσιῶν αἷμα» (Παρ. 21,3). Οι διάφορες εξωτερικές εκφράσεις θρησκευτικότητας δεν επαρκούν. Η αλήθεια και η δικαιοσύνη εξασφαλίζουν την ουσιαστική σχέση μας με τον Θεό, καθώς και τους συνανθρώπους μας. Στον αιώνα μας, η ειρήνη και η δικαιοσύνη έχουν προσλάβει ένα ακόμα συνώνυμο: «την ανάπτυξη». Η φτώχεια παραμένει ο χειρότερος τύπος βίας. Όπως τόνισε ο Αριστοτέλης: «Ἄνευ τῶν ἀναγκαίων ἀδύνατον καὶ ζῆν καὶ εὖ ζῆν» Όταν οι άνθρωποι στερούνται των στοιχειωδών μέσων για την επιβίωσή τους, δεν είναι παράξενο να στρέφονται προς άλλες κατευθύνσεις και να υιοθετούν ακραίες θρησκευτικές αντιλήψεις για την επίτευξη μιας δίκαιης κοινωνίας.

Πριν από αρκετά χρόνια είχα διατυπώσει την άποψη ότι σε διάφορα μουσουλμανικά περιβάλλοντα σιγόκαιγε η αγανάκτηση για την αδικία και την υποτίμηση της αξιοπρέπειάς τους, με τις οποίες τους αντιμετώπιζαν οι πλούσιες χώρες της Ευρώπης και της Αμερικής. Ήταν επόμενο, κάποια στιγμή να αντιδράσουν δυναμικά. Αρχικά, οι φτωχότερες θρησκευόμενες ομάδες, αργότερα οι πλουσιότεροι και πλέον μορφωμένοι ανέλαβαν ρόλους καθοδηγητικούς. Στον προηγούμενο αιώνα πολλοί που ένιωθαν καταφρονημένοι επαναστάτησαν χρησιμοποιώντας συνθήματα από αθεϊστικές ιδεολογίες, όπως του διαλεκτικού υλισμού. Υπογράμμισα τότε ότι

θα ήταν τραγικό να έχουμε στον 21ο αιώνα εξεγέρσεις σε διεθνές επίπεδο, τροφοδοτούμενες από θρησκευτικό φανατισμό· κάτι το οποίο σήμερα είναι μία οδυνηρή πραγματικότητα. Θα είναι τραγικό πολιτικό λάθος, λόγω αμελείας ή υπεροψίας, να αφήνουμε να εξελιχθεί ένα νέο πολύμορφο «προλεταριάτο», το οποίο θα καταχρασθεί την πνευματική «ατομική ενέργεια» μιας θρησκευτικής παραδόσεως.

Προφανώς, υπάρχει μια γενικότερη ευθύνη των μεγάλων δυνάμεων σε διάφορες περιοχές του πλανήτη και ιδιαίτερα στη Μέση Ανατολή. Αποφάσεις για βίαιες αλλαγές ηγεσιών και καθεστώτων, προμήθεια οπλισμού, αδιαφορία για τις παράπλευρες απώλειες, με θύματα εκατομμύρια αθώους και τεράστια κύματα προσφύγων, μόλυνση του περιβάλλοντος και καταστροφή μοναδικών μνημείων πολιτισμού. Καιρός πλέον όλοι οι υπεύθυνοι να αποτινάξουν τον λήθαργο και να δράσουν αποτελεσματικά για την κατάπαυση της τρομερής αιματοχυσίας.

Η ουσιαστικότερη θεραπεία είναι να αναζητηθεί συνειδητά περισσότερη δικαιοσύνη για όλους τους λαούς, ανεξαρτήτως πολιτιστικής ή θρησκευτικής παραδόσεως, και να καλλιεργηθεί ο ειλικρινής αλληλοσεβασμός.

3. Πολλές προσπάθειες έχουν γίνει ιδιαίτερα μετά την 11η Σεπτεμβρίου του 2001 για την ανάπτυξη του *διαθρησκειακού διαλόγου*. Ο νηφάλιος διάλογος με τον τονισμό των ειρηνικών αρχών κάθε θρησκείας συμβάλλει σημαντικά στην καλλιέργεια της αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Δυστυχώς, οι φανατικές ερμηνείες των θρησκευτικών κειμένων ενθουσιάζουν ευκολότερα τα πλήθη και υπονομεύουν τη δυνατότητα οποιουδήποτε διαθρησκειακού διαλόγου. Παρά ταύτα πρέπει να ενισχυθούν οι προσπάθειες για ειρηνική αξιοποίηση του θρησκευτικού βιώματος.

Στο Μήνυμα της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Ορθόδοξου Εκκλησίας, που συνήλθε στην Κρήτη το 2016, επισημαίνεται: «Οι εκρήξεις φονταμενταλισμού, που παρατηρούνται στους κόλπους διαφόρων Θρησκείων, αποτελούν έκφραση νοσηρής θρησκευτικότητας. Ο νηφάλιος θρησκευτικός διάλογος συμβάλλει σημαντικά στην προώθηση της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, της ειρήνης και της καταλλαγής... Η Ορθόδοξος Εκκλησία καταδικάζει απεριφράστως την επέκταση της πολεμικής βίας, τους διωγμούς, την εκδίωξη και δολοφονία μελών θρησκευτικών κοινοτήτων, τον εξαναγκασμό για την αλλαγή θρησκευτικής πίστεως, την εμπορία προσφύγων, τις απαγωγές, τα βασανιστήρια, τις ειδικές εκτελέσεις».

4. Ας μου επιτραπεί να αναφερθώ ειδικότερα σε ένα συγκεκριμένο παράδειγμα, στην περίπτωση της Αλβανίας. Το αίτημα της ανεξιθρησκείας και της ειρηνικής συνυπάρξεως είχε πρωταρχική σημασία για την πορεία της χώρας μετά την πτώση του αθεϊστικού διωγμού (1991). Στην Αλβανία, ως γνωστό, υπάρχουν πέντε θρησκευτικές κοινότητες: Μουσουλμάνοι Σουνίτες κατά πλειοψηφία, Μπεκτασί, Ορθόδοξοι, Ρωμαιοκαθολικοί και Προτεστάντες. Επίσης πολλοί παραμένουν εντελώς αδιάφοροι για τη θρησκεία. Τις σχέσεις μεταξύ των Χριστιανών βοήθησε η δημιουργία ενιαίας Βιβλικής Εταιρείας, για τη μετάφραση και τη διάδοση της Αγίας Γραφής.

Οι σχέσεις μας με τους μουσουλμάνους στηρίχθηκαν αρχικά στην παραδοχή ότι στην πλουραλιστική κοινωνία της χώρας, όπου η παλαιά αθεϊστική ιντελιγκέντσια διατηρούσε έντονη παρουσία και επιρροή, πρωταρχική συμβολή των πιστών -χριστιανών και μουσουλμάνων- ήταν να επισημάνουμε ότι η θρησκευτική πίστη έχει ζωτική σημασία για μια ελεύθερη δημοκρατική κοινωνία. Ότι η θρησκεία δεν είναι ένα υποπροϊόν της ηθικής, της λογικής ή της συναισθηματικής ζωής μιας κοινωνίας, αλλά ανεξάρτητο και πρωτογενές φαινόμενο, που έχει σχέση με την ειδική κατηγορία του Ιερού και του Αγίου. Συμφωνήσαμε ότι οι ιθύνοντες των θρησκευτικών κοινοτήτων οφείλουμε να καλλιεργήσουμε ηθικές αξίες κοινής αποδοχής. Κυρίως τη βεβαιότητα ότι ο άνθρωπος δεν είναι ανεξάρτητος μέσα στο σύμπαν και ότι το ατομικό συμφέρον, η λατρεία του χρήματος, της ηδονής και εξουσίας δεν μπορεί να γίνουν τα νέα είδωλα, τα μόνα κριτήρια επιτυχίας για την σύγχρονη αλβανική κοινωνία. Πιο συγκεκριμένα ο θρησκευτικός διάλογος μεταξύ των θρησκευτικών κοινοτήτων κινήθηκε στις αντιλήψεις περί ανθρώπου και την αποδοχή της θρησκευτικής του ελευθερίας.

Τέλος, συμφωνήσαμε με τις ηγεσίες των άλλων θρησκευτικών κοινοτήτων να μην επιτρέψουμε φονταμενταλιστικές ιδέες και ακραίους κύκλους να επηρεάζουν τα μέλη των κοινοτήτων μας. Επιπλέον δημιουργήσαμε το «Διαθρησκειακό Συμβούλιο της Αλβανίας» το οποίο μετέχει ως μέλος στο Παγκόσμιο Συμβούλιο «World Conference of Religion and Peace», ευρύτερα γνωστό ως «Religion for Peace» με έδρα τη Νέα Υόρκη.

Σε περιόδους εσωτερικής κρίσεως στη χώρα, ενώσαμε τη φωνή και τις προσπάθειές μας για ενίσχυση και βοήθεια των αδυνάτων. Και γενικότερα διαπιστώσαμε ότι τα συγκεκριμένα ζητήματα για δημιουργικό διάλογο των διαφόρων θρησκευτικών κοινοτήτων σήμερα είναι: η προστασία του

φυσικού περιβάλλοντος, η αντιμετώπιση της φτώχειας, η συμφιλίωση μεταξύ ατόμων και εθνών, η ανάπτυξη, η βιοηθική και κυρίως η επιδίωξη της ειρήνης σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο. Η Ακαδημαϊκή μου θητεία ως Καθηγητού της Ιστορίας των Θρησκευμάτων και θεολογική παιδεία συνέβαλαν στις επιλογές αυτές. Ως στόχος δεν ετέθη απλώς η θρησκευτική ανοχή, αλλά η αρμονική συνύπαρξη.

5. Τελικά, είμαι βέβαιος ότι *το αντίθετο της ειρήνης δεν είναι ο πόλεμος αλλά ο εγωκεντρισμός* -ο ατομικός, ο συλλογικός, ο εθνικός, ο φυλετικός. Ο εγωκεντρισμός επιστρατεύει τις ποικίλες μορφές βίας, που φονεύουν με διάφορους τρόπους την ειρηνική συμβίωση. Αυτός είναι ο εμπνευστής και τροφοδότης των μεγάλων ή μικροτέρων συγκρούσεων και αυτός αδιάκοπα ανανεώνει το μίσος.

Το αντίδοτο στον εγωκεντρισμό δεν είναι οι γενικόλογες συμβουλές, ούτε οι ποικίλοι νόμοι και οι κρατικοί μηχανισμοί καταστολής· αλλά η ενδυνάμωση της αγάπης μέσα στις καρδιές των ανθρώπων, μέσα στην κοινωνία· μιας πολυδιάστατης αγάπης, που δεν περιορίζεται από σύνορα, προκαταλήψεις ή άλλες διακρίσεις. Σ' αυτό το θέμα καλείται να συμβάλει η υγιής θρησκευτική συνείδηση.

Η αγάπη, ακόμα και σε συνθήκες μακροχρόνιων συγκρούσεων, χαρίζει τη δύναμη της συγχωρητικότητας και της συμφιλίωσης. Μόνο η εξουσία της αγάπης είναι εκείνη που μπορεί να νικήσει την αγάπη για εξουσία. Αστείρευτη πηγή αγάπης παραμένει η αλήθεια, την οποία, με τον πιο λιτό και συγκλονιστικό τρόπο, διατύπωσε ο Ευαγγελιστής Ιωάννης: «Ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ, καὶ ὁ μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐν τῷ Θεῷ μένει καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ» (Α Ιω. 4: 16).

Σχετικά με την αλήθεια αυτή πολύ εύγλωττες είναι οι ιδέες, που αποδίδονται στον Αϊνστάιν: «Όταν πρότεινα», γράφει σε μια επιστολή στην κόρη του Lieserl «τη θεωρία της σχετικότητας, πολύ λίγοι άνθρωποι με κατανόησαν και αυτό που θα αποκαλύψω τώρα, για να μεταδοθεί στην ανθρωπότητα, θα έρθει επίσης αντιμέτωπο με την παρανόηση και την προκατάληψη του κόσμου.... Υπάρχει μια εξαιρετικά ισχυρή δύναμη, για την οποία η επιστήμη δεν έχει βρει μέχρι τώρα μια επίσημη εξήγηση. Είναι μια δύναμη που συμπεριλαμβάνει και κυβερνά όλους και βρίσκεται ακόμη και πίσω από οποιοδήποτε φαινόμενο που υπάρχει στο σύμπαν.... Αυτή η οικουμενική δύναμη είναι η αγάπη.... Για την Αγάπη ζούμε και πεθαίνουμε. Η αγάπη είναι Θεός και ο Θεός είναι αγάπη».

Ο Αϊνστάιν όμως, επισημαίνει την μισή μόνο αλήθεια. Πληρέστερα την έχει διατυπώσει ο Ευαγγελιστής Ιωάννης: ο οποίος δεν μένει μόνο στο «Ο Θεός αγάπη ἐστίν», αλλά συμπληρώνει: «καὶ ὁ μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐν τῷ Θεῷ μένει καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ» (Α' Ιω. 4: 16).

Αξιοπρόσεκτη είναι η συνέχεια της σκέψεως του μεγαλοφυσού επιστήμονος: «Για να κάνω ορατή την αγάπη, έκανα μια μικρή αντικατάσταση στην πιο φημισμένη εξίσωσή μου. Αν, αντί για $E=mc^2$, αποδεχτούμε ότι η ενέργεια για τη θεραπεία του κόσμου μπορεί να βρεθεί από τον πολλαπλασιασμό της αγάπης επί την ταχύτητα του φωτός στο τετράγωνο, φθάνουμε στο συμπέρασμα ότι η αγάπη είναι η πιο ισχυρή δύναμη που υπάρχει, επειδή δεν έχει όρια...» και καταλήγει: «Καθένας κουβαλά μέσα του μια μικρή αλλά ισχυρή γεννήτρια αγάπης, της οποίας η ενέργεια περιμένει να απελευθερωθεί... η αγάπη είναι η πεμπτουσία της ζωής».

Ανεξάρτητα από τις επιφυλάξεις που έχουν διατυπωθεί για την αυθεντικότητα του κειμένου αυτού, οι σκέψεις που εκφράζει είναι ασφαλώς ιδιαίτερα σημαντικές. Αποτελούν μακρινή αντήχηση του υπέροχου ύμνου της αγάπης του Απ. Παύλου στην Α' προς Κορινθίους επιστολή «ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἤχων ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη.» (Α' Κορ. 13:1-13).

Προσωπικά έχω βεβαιωθεί ότι το μυστικό καύσιμο, που κινεί την μικρή αλλά ισχυρή «γεννήτρια αγάπης» την οποία αναφέρει ο Αϊνστάιν, είναι η χριστιανική πίστη. Και ακόμη ότι η μια Αγία Καθολική και Αποστολική Εκκλησία αποτελεί διαχρονικά εργαστήριο αγάπης. Και αυτό παραμένει στους αιώνες το βασικότερο έργο και χρέος της.

* *

Ασφαλώς οι συνθήκες που έχουν δημιουργηθεί στον σύγχρονο κόσμο (κατεξοχήν στη Μέση Ανατολή) είναι συγκεχυμένες και ζοφερές. Αυτό το γεγονός δεν πρέπει να οδηγεί σε μελαγχολική απάθεια, αλλά σε αύξηση των προσπαθειών όλων μας (ακαδημαϊκών, πολιτικών, θρησκευτικών λειτουργών, κ.ά.) για την υποστήριξη της αλήθειας, την υπεράσπιση της δικαιοσύνης, την ενδυνάμωση της ελπίδας ότι η παγκόσμια ειρήνη δεν αποτελεί ουτοπία, αλλά άμεση προτεραιότητα όλων όσοι πονούν και αγωνίζονται για έναν καλύτερο κόσμο. «Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί, ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονται» (Ματθ. 5:9), του Θεού της αγάπης.